

ТРАЄКТОРІЯ РОЗВИТКУ ЖАНРУ МОНОП'ЄСИ В АНТОЛОГІЇ

«ГОЛОС ТИХОЇ БЕЗОДНІ ТА ІНШІ ГОЛОСИ»

(рецензія на антологію сучасної української монодрами

«ГОЛОС ТИХОЇ БЕЗОДНІ ТА ІНШІ ГОЛОСИ»

НЦТМ ім. Леся Курбаса, 2016)

Уляна Балкова,

випускниця магістерської програми

«Літературна творчість, українська мова і література та англійська мова»

Інституту філології КНУ ім. Тараса Шевченка

*«А та безодня – то вона не тільки знизу – вона буває й зверху.
Та безодня теж без дна. Лукаєш – і голос той зникає в прірві голубій.*

Яка холодна та безодня, а крига та обпалює вогнем...»

Неда Неждана

«Голос тихої безодні та інші голоси» – перша антологія сучасної української монодрами. Втілена була завдяки проекту «МоноЛІТ», започаткованого драматургічним відділом НЦТМ імені Леся Курбаса. Направду, антологія дає змогу зануритися в емоційний світ людини, розкрити спектр її чуттів. Твори є різними за стилем, персонажами, жанрами, аудиторією. Хоча й тематично монодрами є різноплановими, проте їхній фокус спрямований на людину як особистість, її оголеність перед зовнішніми обставинами й силу їм простояти, складність внутрішнього світу, емоційність і чуттєвість. Окрім того, сам жанр моноп'єси, який набирає обертів, дає можливість зосередити свою увагу на людині, її «безодні» та силі «голосу».

Жанна Бортнік говорить про те, що жанрова історія монодрами розпочинається на межі ХІХ-ХХ століть, коли у літературі та філософії почало формуватися й остаточно склалося у світоглядну систему екзистенціалістське ставлення до світу. Розуміння цінності кожної конкретної особистості та її «приреченості на свободу» потребували від митців нової поетики, пошуку таких літературних форм, які увиразнять людину в її неповторності. Інтерес екзистенціалізму до межового стану переходить у сферу інтересів драматургії, формує підвалини для

монодрами. На цій основі у ХХ столітті вибудовується жанр, опорними стінами якого стають драматургічні прориви «нової драми», розвиток психодрами, теорія монодрами Миколи Євреїнова (1908 р).

Першими монодрамами – самостійними літературними творами – можна вважати такі п'єси, як «Про шкоду тютюну» (1886 р.) Антона Чехова та «Хто сильніший» (1889 р.) Августа Стріндберга.

В українському театральному мистецтві термін «монодрама» зафіксований, як зазначає Олександр Клековкін, із кінця ХІХ ст.: йдеться про п'єсу галицького драматурга Григорія Цеглинського (Г.Григорієвича) «Пригоди в женитьбі Євстахія Чипачкевича», написану 1885 року. До кінця 80-х років ХХ ст. монодрама пройшла етап асиміляції, а від 1980-х років і донині – модифікації та трансформації.

Жанна Бортнік і низка інших науковців головною ознакою монодрами вважають монособ'єктність. Можна було би сказати: «драматичний твір з однією дійовою особою», але це не зовсім так. М.Євреїнов зазначав, що це жанр із єдиним суб'єктом дії, тобто в монодрамі представлена внутрішня психологічна реальність однієї людини, яка «тут і зараз» згадує, міркує, фантазує, ставить собі запитання і відповідає на них, грає різні образи (своїх знайомих, близьких), умовно говорить із тими, кого вже нема, і сама відповідає. Читач / глядач відкриває багато різних образів однієї людини (тому йдеться про розділену свідомість). І всі ці образи, спогади, уявні картини за задумом автора можуть оживати на кону – унаочнюватися різними персонажами, при цьому лишатися лише проекцією внутрішньої реальності однієї людини.

Історія розвитку української монодрами як самостійного літературного жанру починає свій відлік із 1970 року, коли один із засновників Нью-Йоркської групи Богдан Бойчук опублікував у «Сучасності» п'єсу «Коротка розмова телефоном» (пізніше вона отримала назву «Коротка розмова на один голос»).

Тож монодрами, створені українськими письменниками в Україні, з'являться за більш, ніж 20 років, у часи, коли починає руйнуватися радянська імперія, і країна здобуває незалежність. Це «Стіна» (1988 р.) Юрія Щербака, «Життя на трьох», «Танці гончарного кола» (1990-ті рр.) Лідії Чупіс, «Синій автомобіль» (1990 р.) Ярослава Стельмаха, «Маленька п'єса про зраду для однієї актриси» (1992 р.), «Recording» (1996 р.) Олександра Ірванця, «Узбережжя Круазетт» (1993 р.) Зиновія Сагалова, «Vita varia est» («Життя мінливе») (1999 р.) Олега Гончарова тощо, а також «Не Медея» (1996 р.) Юрія Тарнавського, написана в Нью-Йорку. Крім того, Василь Портяк написав новелу «Гуцульський рік» (1991 р.), яку пізніше переробив на моноп'єсу. Практично за ці десять ро-

ків українські драматурги окреслять ціннісні виміри людини пострадянської доби, визначають основні тематичні лінії, які надалі переважатимуть у монодрамі, а головне, охоплюють ті вектори розвитку, за якими відбуватиметься модифікація й трансформація цього жанру сьогодні, вписуючи у такий спосіб українську драматургію в загальноєвропейський контекст.

Антологія «Голос тихої безодні та інші голоси» вийшла друком у видавництві «Фенікс» 2016 року. Упорядником її є Надія Мірошниченко. Над дизайном обкладинки працювали Маркіян і Олександр Мірошниченки. Складається збірник із творів сімнадцяти авторів, серед яких відомі драматурги, а також талановиті дебютанти.

Драматургічний блок книги обрамлено невеликою вступ-характеристикою антології, де розповідається про моноп'єсу як нову форму драми, у чому й обумовлюється актуальність цієї антології. До кожного тексту подається невелика біографія-довідка про автора.

Антологію «Голос тихої безодні та інші голоси» розпочинає Анна Багряна із монодрамою на одну дію для дітей дошкільного віку «Визволителька». У драмі з'являються й пояснюються мотиви дитячих страхів, водночас і їхня безстрашність. Сама драма дуже легка, проте, навіть читаючи її, розуміємо, що зародки одного із найвідповідальніших виборів у житті (вибору професії) ми здійснюємо ще в дуже ранньому віці.

У моноп'єсі Ярослава Верещака «Зе Чо Ро (Зелений, чорний і рожевий)» діювою особою є молода дівчина Наталя. Лейтмотив драми – наш етнічний код та його збереження. Направду, твір чіпляє за живе, боляче читати про перспективи розвитку молодих людей лише за межами України (та ще й у Росії), «продажність» українського черева та вимирання козацького роду.

У п'єсі «Хованка» читач може спостерігати монолог Фестледі, яка піддається роздумам, що записує на диктофон. Фестледі фізично страждає від втрати коханого, але ж «Герміно, людина складається з багатьох душ, з великої кількості “я”», тому й ідея п'єси значно глибше. Окрім того, тут також постають питання, що стосуються українського генокоду.

«Оце тільки зараз я зрозуміла, дорогенька Лесю, як тобі незатишно було в тих... археологічних розкопках. І псевдонім ти не могла взяти інший, «Українка» – і все тут... А вони, сучасники твої, ах, як любили, як шанували тебе!.. Грузинкою треба було тобі народитися чи вірменкою. А ще краще – єврейкою. Бо ми, хохляндія, не любимо своїх видатних за життя цінувати. Може, тому, що вважаємо себе не менш видатними?».

Трагікомедією у 6-й діях «Розмова про життя» Олександр Войтко дає змогу зануритись у містично-езотеричний світ. Дійовою особою у його драмі є сама Смерть, яка веде розмову з аудиторією на одвічні теми буття і смерті. У кожній дії Смерть постає в різних амплуа, що лише підтверджує факт її невідворотності та безжалісності.

Володимир Даниленко з елегією «Малюнок на замерзлому вікні» витворює зворушливу історію дівчинки, яка сумує за татом. Тому вона бачить його в трамваях, береже під подушкою фотокартку та загадує бажання Св. Миколаю знову його зустріти, а він береже її від навколишніх бід.

Драма «Кров і золото» Андрія Іванюка, де ми бачимо Фріду, головну героїню, яка захлинається у своїх почуттях до чоловіка та намагається всіляко їх придушити, заперечити факт своєї залежності, проте й сама розуміє, що не може вічно брехати сама собі, тому «Ти мені потрібний. Все одно... після всього... ти мені потрібний. ЧОМУ У МЕНЕ НЕМАЄ СИЛ ВІДІРВАТИ ТЕБЕ... ТЕБЕ... СЕБЕ!!!»

Монопритча Тетяни Іващенко «Лицар храму» мовить про людськість у людині. Головний персонаж Степан є снайпером, та він, як ніхто, знає про вартість людського життя. У п'єсі подаються дві часові перспективи: розповідь про Степана в сьогоденні та про нього ж як лицаря Ордена тамплієрів. Головна ідея розкривається за допомогою сну Степана, де його брат є мішенню. Це ключ до розуміння того, що всі люди вартують життя, що жити – це відповідальність кожного перед собою самим, а інші люди не можуть її нести. Провідною є думка про те, що співчуття – це те, що порятує людство, адже, об'єднавшись, можна рухатися разом назустріч іншим проблемам.

Світлана Лелюх є авторкою монопогаду «Я та лялька». Написаний спогад у формі «неквапливого професійного діалогу, який визрівав бозна-скільки літ». Лялькарка згадує часи своєї молодости, а ці спогади мають поетичне обрамлення.

П'єса «Дикий мед у рік чорного півня» Олега Миколайчука-Низовця розкриває тему дітовбивства, становища жінки в суспільстві, стосунків у сім'ї. Автором описуються переживання й трагічно самозаперечувальні позиції жінки, її картання. Драматизм досягає апогею, коли перед читачем розкривається «Щоденник ненародженої дитини», де останнім днем є день вбивства. Однак п'єса є «широкою» для інтерпретацій і простору думок. Автор «проносить» глядача через часові рамки теперішнього, минулого й майбутнього. Образ Жені є трійстим, за добу (ширше – життя) вона наче проходить три стани: дівчина, жінка, стара. У п'єсі також говориться про рід Жені, який є уособленням українського народу, тому майбутнє (дитина) – це шанс на продовження нації.

Ще одна п'єса Олега Миколайчука-Низовця – «Зніміть з небес офіціанта». Головний герой п'єси Альфонсо є офіціантом, який відвідує ресторан, але вже як гість. Він замовляє торішний сніг, філіжанку холодної кави та пригорілу яєшню. Згодом Альфонсо подають жінок на таці, які для нього є просто ляльками. Кумедно, коли ти вважаєш себе ляльководом, а насправді є лише маріонеткою в руках Іншого, чи не так?

Кульмінацією антології є дві п'єси Неди Нежданої «Голос тихої безодні», твір, який є генезою назви книги та «Кицька на спогад про темін». Перша з них – моноп'єса про відчуття крил, де головною героїнею є дівчина, яка проходить через низку випробувань, втрачаючи на шляху батька, матір, коханого. Це, на правду, той персонаж, якого обпалює холодна безодня, проте вона все-таки знаходить свої крила. Історичне тло п'єси – дні Голодомору, які стали дуже болючими для українського народу. Повернення в історію дає глядачам нагоду згадати, що ті люди були такими ж «живими» та, попри трагічну долю, все-таки вірили у відчуття крил, що дає змогу злетіти вище, де за обрієм є лише щастя та немає падінь.

Друга п'єса є прощальним монологом Донбасу. Історія від імені жінки 40-ка років, яка продає кошенят, і водночас розповідає про трагічні обставини, що призвели її до такого життя. Перед глядачем постають моторошні картини життя на окупованих територіях. Як можна вірити у краще майбутнє, якщо все те, чим ти жила й у що вірила, руйнується на очах? Коли поруч можуть будь-якої хвилини вбити сина подруги? Коли серед білого дня можуть залишити ні з чим? Коли твою ж дитину можуть згвалтувати за рогом? Читаючи драму, людина посправжньому проживає цю історію разом із персонажем. Щиро вболіває за долю кішки Есмеральди та її кошенят, ненавидить Раю, боїться викриття й хоче щасливого майбутнього для героїні та маленького Укропа.

«Правда, у мене немає дому... А коти звикають до місця... А може, навпаки – буде кіт, то й дім знайдеться? Якось-то воно буде, бо ніколи не було так, щоб ніяк не було. А вам я залишу окуляри. З ними легше звикати до темені...»

У п'єсі Ольги Мурашко «Півострів» йдеться про чоловіка, який, «завдяки» своїй коханій, приречений на смерть на півострові. Наголос робиться на тому, що в сучасному світі гроші почали керувати людьми, позбавляючи гуманності, моральних чеснот, вищих прагнень. Підкоряючись інстинктам і жадобі, чоловік говорить «якщо є перешкода на шляху до мети – потрібно прибрати цю перешкоду. І я прибирав все, що мені заважало, й усіх, хто мені заважав», він порівнює світ із тетрисом, але він забуває про головне, «коли тобі доступно абсолютно все, ти особливо гостро відчуваєш, що тобі зовсім недоступна свобода!».

У п'єсі Кирила Поліщука «Розіп'ятий Пітер Пен» головний герой – це сучасний хлопець, який «судиться» за своє право на вічне дитинство. Він не хоче приймати дорослий світ, який просякнутий плітками, зрадами, брехнею. Хлопцеві завжди хочеться чути голос улюбленого ведмеда, радіти Різду й Новому року, малювати сердечки на вікнах автобуса. Лозунгом п'єси є такий вислів: «дорослі, залишайтеся дитячими».

Моноп'єса «Гуцульський рік» Василя Портяка розповідає про життя гуцулів, яке поділене на день («совети») та ніч («бандерівці»). Написана вона у формі календарних нотаток сільського дяка. Мороз йде шкірою від прозаїчної правди, яка поєднується із буденним тоном. Головною у п'єсі є людськість серед нелюдських обставин, адже попри загрозу смерті, дяк переховує бандерівців, а потім записує: «коли дуже йойкатись, то б'ють легше».

У п'єсі Володимира Сердюка «Усі вдома» головним персонажем є жінка літнього віку із багатою фантазією. Іменуючи п'єсу монокомедією, драматург іронічно викладає події твору, де буквально за годину часу відбувається те, що зазвичай не відбувається протягом усього життя. То їй телефонують, аби розповісти про її прорив у науковій сфері, то вона переховує дипломата, одночасно шукаючи ще й нареченого для доньки з дитиною, то виявляється, що в її квартирі схована цінна реліквія з золота, і ще багато вигадок бурхливої фантазії жінки на пенсії.

Моноп'єса київського драматурга Олекси Сліпця «Фатальний сон закоханого опера» розповідає про головного героя, одержимого пошуком ідеалу жінки, красивої та багатой. Зрештою, йому сниться «фатальний сон», де з'являється його героїня, але з проказою. У кінці сну вона його вбиває, тому, коли він прокидається, починає замислюватися над питанням «що означало це видиво?». Тут розкривається сутність людського гріха – засліплення матеріальними здобутками (вродою, багатством), а не духовними.

Моноп'єса Константина Солов'єнка «З гірчинкою» оголює проблему розгубленості людини в сучасному світі. Головний герой – Тарас – молодий парубок, який «перебивається» тимчасовими заробітками, перекладаючи тексти. Йому пропонують «вплутатись» у доволі сумнівний бізнес, проте він відмовляється. Пропозицію відкрити власний ресторан – залишає відкритою. Наприкінці п'єси вирішує діяти, брати життя у власні руки, займатися спортом, піти на побачення, розпочати власну справу. Проте згодом ентузіазм усе ж таки згасає, і він залишається наодинці із власною самотністю в діджиталізованому світі.

Київська драматургиня Оксана Танюк визначає жанр «Безодня кличе безодню» як п'єса на 2 не-дії. Вона глибоко проникає у нутро почуттів і вивер-

тає їх назовні. Авторка конструює п'єсу як Він-та-Вона-монологи. Авторка зображує їхнє прагнення любови, проте герої лише б'ються об стіну залежності. П'єсу втілено через Він-Вона-форму існування любовей, таких різних, але взаємозалежних. Вона хоче відчувати легкість і надію з Ним у спільному стрибкові з парашутом, натомість, його обриси зникають, залишається лише полотно, що зав'язує її життя у важкі вузли. Він оцінює своє кохання більш раціонально через «красу», «вироки» й «тости з сиром». Його пошук свободи завершується її присудом.

Він: «Безодня кличе безодню, і цей поклик має ім'я. Це твоє ім'я. Ім'я твого тіла. Воно світиться у темряві... неймовірно прозора шкіра... крізь неї видні всі блакитні річки, водоспади... Пам'ятаєш, я ніяк не міг віднайти той відтінок, саме твій... Відтінок прозорого золота, білопінних хвиль японської вишні. Твоя краса... Я божеволів від неї. А вона нікуди не вмщувалась. Її ніяк неможливо було впіймати...»

Вона: «До речі, ти маєш рацію. Це дурість. Мати тіло. Велика дурість. Ще таке недосконале, як у тебе. Тобі ж його теж важко носити? Тіло – це інший. Він диктує пластику руху, нав'язує свої звички, реакцію, палицю... Не дає тобі бути собою. А її тіло... світиться у темряві. У неї взагалі така прозора шкіра. Видні всі блакитні річки, водоспади морських зірок. Багато хто намагався написати її портрет. Але ніхто не міг віднайти саме той відтінок, її відтінок... Її краса нікуди не вмщується. Якесь вона летюча, невловима, майже неіснуюча. Ти би сказав – порожнеча...»

Завершує антологію п'єса Любові Цукор «Прихисток», яка розповідає про те, якою складною й темною може бути дорога додому. У п'єсі, окрім самої дівчини, присутнє ще її альтер-его, яке проявляється в критичних ситуаціях. Напруга наростає, перед очима дівчини пробігає все життя, порятунку немає. П'єса провокує думки про те, що люди як істоти з інстинктом самозбереження шукають надійного схову, а виходячи із зони комфорту, швидше прагнуть втекти додому. Зрештою, історія завершується позитивно – зізнанням у коханні, та чи можна покладатись на вдачу, чи очікувати новину на перших шпальтах кримінальних хронік?

Отже, можемо говорити, що модифікований жанр моноп'єси є новим для української літератури, його здобутки зростають. Тепер завдяки проекту МоноЛІТ маємо цільну та ґрунтовну картину її зростання у вигляді антології «Голос тихої безодні та інші голоси». Монодрами в книзі є різними за жанровим, тематичним наповненнями, але у сукупності вони знаменують перехід до оновленого розуміння української моноп'єси як жанру.